

wielu zastrzeżeń co do skuteczności i adekwatności w czasie regulacji publicznych dotyczących prywatnych rynków, są obszary wobec których panuje względny konsensus potrzeby odpowiedniego prawa, takie jak dostęp do platform, kompatybilność, stanowienie cen, zachowanie prywatności i bezpieczeństwa danych, narodowa kontrola aktywów informacyjnych, polityka podatkowa oraz stosunki pracy.

Autorzy *Rewolucji platform* kończą rozważania prognozami dotyczącymi przyszłości. Oczekują, że szczególnie ważne zmiany będą się dokonywały w tych dziedzinach, które są silnie uzależnione od informacji, poddane fragmentacji i asymetryczne informacyjnie. W pierwszej kolejności wskazują na edukację, ochronę zdrowia, energetykę oraz finanse, ale też na rynki pracy

i usług profesjonalnych oraz na działania publiczne w tym rządowe (samorządowe). Rozwijający się internet rzeczy doda nowy poziom dla zdolności komunikacyjnej i siły cyfrowych platform, łącząc ludzi i urządzenia na nowe sposoby sprzyjające powstawaniu wartości. Według autorów platformy transformują świat, tworzą dla społeczeństw nowe możliwości kreatywnego rozwoju, ale dalekosiężne skutki są trudne do przewidzenia.

Książka jest zaopatrzona w słownik podstawowych terminów, bogatą bibliografię i indeks rzeczowy. Jest lekturą niemal obowiązkową dla każdego, kto próbuje zrozumieć bogactwo przemian świata mediów i komunikacji w warunkach rozwoju nowych cyfrowych technologii.

Tadeusz Kowalski

„Zeszyty Prasoznawcze” – analiza zawartości (1957–2012) *Metody–tematy–autorzy*

red. Maciej Kawka Ryszard Filas, Paweł Płaneta

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, 472 s.,

ISBN 978-83-233-4032-4

W pierwszej chwili można by powiedzieć, że książka o kwartalniku „Zeszyty Prasoznawcze” nie jest jakimś ewenementem wydawniczym. Choćby dlatego, że od czasu do czasu powstają u nas książki w całości i wyłącznie poświęcone konkretnemu tytułowi prasowemu – dziennikowi bądź czasopismu. Tak było w okresie PRL (choć zdarzało się to rzadko), tak jest też po roku 1990. Spośród wielu przykładów można wskazać pracę zbiorową przygotowaną pod redakcją Józefa Wójcika pt. *40 lat ze „Słowem”* (Warszawa 1987) – o dzienniku Stowarzyszenia PAX „Słowo Powszechne” (zlikwidowanym w 1997 r.); przygotowaną pod redakcją Wojciecha Borsuka pracę zbiorową o ukazującym się w latach 1950–1997 dzienni-

ku „Sztandar Młodych” – jednym z najbardziej popularnych wśród młodzieży tytułów ogólnopolskich (pt. *Był taki dziennik: „Sztandar Młodych”*, Warszawa 2006); publikację zbiorową przygotowaną pod redakcją Wojciecha Borsuka i Henryka Borzęckiego o popularnym w PRL dzienniku dla czytelników wiejskich (pt. *Była taka gazeta: „Gromada Rolnik Polski”*, Warszawa 2002); jubileuszową książkę Wiesława Władyki o tygodniku „Polityka” (pt. *„Polityka” i jej ludzie*, Warszawa 2007); książkę Saturnina Sobola o piśmie ruchu ludowego – „Zielony Sztandar” (pt. *„Zielony Sztandar 1931–2008”*, Warszawa 2008) czy książkę Justyny Jaworskiej o zlikwidowanym w 2013 r. tygodniku „Przekrój” – jednym z najbardziej popularnych

w okresie PRL magazynów społeczno-kulturalnych (pt. *Cywilizacja „Przekroju”. Misja obywatelska w magazynie ilustrowanym*, Warszawa 2008). Przykładów takich monograficznych opracowań można by podać więcej.

Tym razem jednak mamy do czynienia z książką poświęconą czasopismu naukowemu. Zdarza się to chyba po raz pierwszy, bo nie potrafiłbym podać podobnego przykładu wydanej wcześniej pracy o innym piśmie naukowym. Nie mam natomiast wątpliwości, że kwartalnik „Zeszyty Prasoznawcze” – najstarszy w Polsce, bo wydawany od 1960 r. periodyk medioznawczy – zasługuje na takie wyróżnienie. Warto zresztą odnotować, że nie jest to pierwsza książka o tym piśmie, ponieważ podobne ukazały się w roku 1971 (z okazji jego 10-lecia) i w roku 1981 (z okazji 20-lecia). Są to jednak typowe opracowania bibliograficzne, rejestrujące (w układzie przedmiotowym) zawartość nie tylko „Zeszytów Prasoznawczych”, ale także wcześniejszych czasopism Ośrodka Badań Prasoznawczych – „Biuletynu Prasoznawczego” (1957) i „Prasy Współczesnej i Dawnej” (1958–1959). Autorem obu bibliografii jest Sylwester Dziki, przy czym w każdej z nich znajduje się obszerny artykuł wstępny, autorstwa Pawła Dubiela, zawierający bądź charakterystykę czasopism OBP (publikacja z 1971 r.), bądź panoramiczny przegląd i ocenę zawartości tego pisma w latach 1960–1980 (publikacja z 1981 r.). Natomiast recenzowana tu książka ma głównie charakter analityczno-oceniający, stanowiąc jednocześnie rodzaj autorskiego „podsumowania ponadpięćdziesięcioletniej więzi pisma” z OBP jako „zasłużoną dla rozwoju prasoznawstwa i mediów instytucją”.

Jej merytoryczną zawartość stanowi 16 rozdziałów, w których zostały przedstawione panoramiczne charakterystyki najważniejszych problemów (ściślej: grup problemów) podejmowanych na łamach „Zeszytów Prasoznawczych” (a także na łamach wydawanego w latach 1958–1959 kwartalnika „Prasa Współczesna i Dawna”). Należy zwrócić uwagę, że – jak

podaje w przedmowie Maciej Kawka – „prawie wszystkie artykuły zamieszczone w monografii (...) dotyczą problematyki badawczej. Wynika to przede wszystkim z charakteru Ośrodka Badań Prasoznawczych, którego ambicją było właśnie przedstawianie na łamach *Zeszytów Prasoznawczych* dorobku badawczego swoich pracowników oraz najwybitniejszych znawców spoza Ośrodka, którzy proponowali na tyle nowe metody badawcze, by warto je było przedstawić za pośrednictwem kwartalnika”.

Każdy rozdział jest samoistną, zamkniętą całością, przy czym ich dobór i układ nie budzą istotnych wątpliwości ani zastrzeżeń. Dzięki temu, co warto podkreślić, tworzą – jeśli je traktować łącznie – logiczną, rzeczową i wzajemnie uzupełniającą się konstrukcję. Wypada jednak najpierw wskazać na szczególny charakter rozdziału I (pt. „*Zeszyty Prasoznawcze*” a *Ośrodek Badań Prasoznawczych (OBP) – małżeństwo niemal doskonałe*), w którym autorowi (Ryszard Filas) udało się przedstawić zarówno „meandry rozwoju” Ośrodka, jak i „zawiłości rozwoju” kwartalnika (planowanego pierwotnie jako dwumiesięcznik).

W dotychczasowej historii pisma Filas wyodrębnia trzy etapy, które z grubsza pokrywają się z periodyzacją działalności OBP. Pierwszy z nich to kilkuletni etap „pospolitego ruszenia”, przypadający na lata 1958–1967, gdy redagowaniem pisma zajmowali się – w ramach swoich obowiązków – pracownicy naukowcy OBP; drugi obejmuje lata 1968–1990 i jest uważany za okres „pełnej profesjonalizacji”, ponieważ członkowie redakcji byli wtedy etatowymi pracownikami Krakowskiego Wydawnictwa Prasowego RSW „Prasa-Książka-Ruch”, a pismo pozostawało „w formalnej odrębności organizacyjnej od OBP”; od 1991 r. trwa okres „akademicki”, gdyż kwartalnik stał się jednym z periodyków naukowych wydawanych przez UJ, co nie pozostało bez wpływu na jego status formalny: Filas podkreśla, że „jeśli więc jeszcze przez ostatnią dekadę XX wieku *Zeszyty Prasoznawcze* zachowały sporo znamion

profesjonalizmu i stanowiły wciąż trybunę dla publikacji prac badawczych wykonywanych w Ośrodku, to w XXI wieku (...) stały się periodykiem wydawanym całkowicie dzięki pracy społecznej członków Kolegium (zwłaszcza redaktora naczelnego, jego zastępcy i sekretarza) i szeroko udostępniającym swe łamy badaczom z różnych ośrodków akademickich”. Nawiasem mówiąc, na podobnych zasadach funkcjonuje obecnie wiele innych pism uczelnianych o profilu naukowym.

Gdy chodzi o treść pozostałych rozdziałów, to nie sposób ani przedstawić ją, ani ocenić z osobna, bo aby móc to zrobić, trzeba byłoby znać się m.in. na ekonomii, językoznawstwie, prawie, komunikowaniu międzynarodowym itd. W tej sytuacji wypada jednak wymienić ich tytuły, by choćby ogólnie przedstawić rozległy zasięg merytoryczny i chronologiczny podejmowanej w nich problematyki: rozdział II – *Ewolucja zawartości „Zeszytów Prasoznawczych” w świetle wyników badań ilościowych* (autor: Paweł Płaneta); rozdział III – *Odkrywanie prasoznawstwa, czyli co i jak badać?* (autor: Ryszard Filas); rozdział IV – *Prawna i etyczna regulacja mediów* (autor: Kinga Kawka); rozdział V – *Troska o etyczność dziennikarstwa i mediów w „Zeszytach Prasoznawczych”* (autorzy: Michał Drożdż, Klaudia Cymanow-Sosin); rozdział VI – *Zmienne oblicza zawodu dziennikarskiego w świetle badań prezentowanych na łamach „Zeszytów Prasoznawczych”* (autor: Magdalena Hodalska); rozdział VII – *Analiza zawartości oraz inne techniki badania treści medialnych na łamach „Zeszytów Prasoznawczych”* (autorzy: Małgorzata Lisowska-Magdziarz, Paweł Płaneta); rozdział VIII – *Językoznawcze oblicza prasoznawstwa* (autor: Maciej Kawka); rozdział IX – *Problemy genologii dziennikarskiej i prasowej na łamach „Zeszytów Prasoznawczych”* (autor: Henryk Czubała); rozdział X – *Od ekonomii socjalizmu do badania wolnego rynku mediów* (autor: Ryszard Filas); rozdział XI – *Elektroniczne media transmisyjne* (autor: Lucyna Słuppek); rozdział XII – *Nowe media i nowe nowe*

media na łamach „Zeszytów Prasoznawczych” w latach 1958–2012 (autor: Agnieszka Całek); rozdział XIII – *Od studiów etnograficznych do ogólnopolskich sondaży, od socjografii do socjologii – czyli pół wieku badań nad czytelnictwem prasy* (autor: Ryszard Filas); rozdział XIV – *Znaczenie „Zeszytów Prasoznawczych” dla rozwoju studiów nad komunikowaniem politycznym* (autor: Agnieszka Hess); rozdział XV – *Systemy medialne na świecie i komunikowanie międzynarodowe na łamach „Zeszytów Prasoznawczych”* (autorzy: Beata Klimkiewicz, Paweł Płaneta); rozdział XVI – *Historia mediów na łamach „Zeszytów Prasoznawczych”* (autor: Agnieszka Cieślikowa).

O ile dobór i układ powyższych „koszyków” tematycznych wydaje się prawidłowy (może z wyjątkiem rozdz. IV i V, które można byłoby połączyć), o tyle lektura treści poszczególnych rozdziałów i analiza sposobu przedstawiania konkretnych zagadnień budzą pewne wątpliwości. Autorzy wykorzystują bowiem rozmaite kryteria, przyjmują różne punkty widzenia w trakcie oceny tekstów, które przywołują itd. Wszystko to sprawia, że książka jest w swojej treści nierówna i to zarówno gdy chodzi o objętość rozdziałów, jak i o sposób odautorskiej narracji. Dla przykładu: autorzy wspomnianych wyżej rozdziałów i rozdz. XVI wybrali układ chronologiczny, zdecydowana większość – układ problemowy, natomiast niektórzy – układ pośredni, czyli chronologiczno-problemowy (m.in. rozdz. II, XIV).

Struktura niektórych rozdziałów oraz sposób ujęcia omawianych w nich zagadnień budzą nie tylko wątpliwości metodologiczne, ale i merytoryczne. Bodaj najlepiej widać je w rozdz. V, którego autorzy w gruncie rzeczy poprzestają na statystyczno-bibliograficznej rejestracji tekstów dotyczących „etyczności dziennikarstwa i mediów”, wymieniając je w układzie chronologicznym w kolejnych dekadach istnienia pisma: 1957–1969, 1970–1979, 1980–1989, 1990–1999, 2000–2015 (bez wyjaśnienia, czym ten podział uzasadniają). Na początku i na koń-

cu każdej listy publikacji znajdują się krótkie i powierzchowne komentarze; dla przykładu: listę tekstów opublikowanych w latach 1980–1989 poprzedza stwierdzenie, że „w okresie kolejnej dekady widać szczególnie wyraźnie, jak dużą inspiracją intelektualną dla autorów publikacji z tego okresu była coraz większa wymiana ze środowiskiem z zagranicy oraz świadomość wpływu tej myśli na gruncie rodzinnym”. Natomiast w zakończeniu autorzy formułują następujące wnioski: „Do głównych tematów etycznych analizowanej dekady zaliczyć można cztery podstawowe. Pierwszy z nich to zapoczątkowana wcześniej, ale najsilniej uwypuklona w tym czasie, dyskusja o zawodzie dziennikarza; drugi stanowią początki dyskusji o pluralizmie mediów; kolejny temat, to media, Kościół i znaczenie mediów katolickich w świecie i przed wojną w kraju; i niejako obok wskazanych tematów – teksty, w których pojawiają się charakterystyczne zbitki pojęciowe: etyka pracy, etyka w języku, etyka dziennikarza partyjnego (trzykrotnie), etyka w dziennikarstwie sportowym czy etyka w fotografii”. Uważam, że to stanowczo zbyt mało jak na analizę 17 tekstów (i „wzmianek etycznych w innych artykułach”) opublikowanych w trakcie dekady tak ważnej dla systemu medialnego i szerzej – dla społeczeństwa.

I jeszcze jedna wątpliwość: sporządzony w taki sposób „przegląd ilościowo-jakościowy tematyki etyczności w *Zeszytach Prasoznawczych*” w rozdziale V został poprzedzony rozważaniami ogólnymi – najpierw na temat „statusu dyskursu etycznego w obszarze nauk o mediach”, a następnie przedstawionymi jako „próba systematyzacji wymiaru etycznego mediów”. Sądzę, że zostały one mechanicznie „doklejone” do owego „przeglądu ilościowo-jakościowego”, by zniwelować przykre wrażenie jego merytorycznej powierzchowności. Uważam jednak, że stało się wręcz odwrotnie, a walnie przyczynił się do tego szczególny sposób narracji, którego przykładem może być następujący fragment: „(...) Analizując sta-

tus aksjologii i etyki mediów w obszarze nauk o mediach, warto zauważyć proces pewnych zmian w strukturze badań medialnych, mający ważne konsekwencje dla relewancji etyki mediów. Analizy mediów w obszarze humanistyczno-kulturowym dysponowały własnymi wewnętrznymi kryteriami humanistycznymi wartościowania mediów. Rozszerzenie badań mediów na obszar nauk społecznych i badań empirycznych – co w Polsce było również zasługą OBP – sprawiło, że zaistniała również w tym obszarze konieczność podjęcia dialogu z aksjologią i etyką w celu dostarczenia nowych fundamentów wartościowania etycznego. Można więc powiedzieć, że poszerzenie zakresu badań medialnych o badania empiryczne przyniosło dobre owoce w postaci poszerzenia wiedzy o prasie i mediach, ale także ukazało potrzebę etyki mediów oraz jej swoistą niezależność od humanistyczno-kulturowych refleksji medialnych”. Do kilkunastoosobowej grupy studentów studiów magisterskich i doktorantów zwróciłem się z pytaniem, czy rozumieją sens powyższej konstatacji i jak oceniają taki sposób pisania? Nie wypada mi cytować tego, co usłyszałem w odpowiedzi...

Natomiast przykładem niemal wzorcowego zastosowania kryterium chronologicznego jest rozdział XVI, którego autorka – przy okazji omawiania publikacji na temat historii prasy, drukowanych w poszczególnych dekadach („pracowite lata 60.”, „dobre lata 70.”, „niespokojne lata 80.” itd.) – na każdej stronie dostarcza nie tylko dowodów erudycji i kompetencji, ale chętnie dokonuje rozmaitych, autorskich ocen i uwag o charakterze syntetycznym, pokazując w ten sposób szerszy kontekst (redakcyjny, społeczny, polityczny itp.) badań historyczno-prasowych prowadzonych w danym okresie. Oto wybrane przykłady odautorskiej narracji w odniesieniu do tekstów drukowanych w latach 70.: „(...) Pod wieloma względami lata 70. były dla OBP i *Zeszytów Prasoznawczych* najlepszym okresem w działalności. Tematyka historyczna, choć nieuwzględniona w programie prac OBP,

wciąż istniała na łamach *Zeszytów*, co prawda z mniejszą intensywnością niż w latach 60. Jedynym działem, zresztą obecnym tylko w niektórych numerach *Zeszytów Prasoznawczych*, poświęconym wprost historii mediów, był dział *Z tradycji prasoznawstwa polskiego*. Prace i materiały historyczne umieszczano jednak także w działach *Rozprawy i artykuły*, *Prasa na świecie* i *Materiały (...)* W latach 1970–1979 na łamach *Zeszytów Prasoznawczych* ukazało się łącznie 69 oryginalnych artykułów i materiałów poświęconych historii mediów. W stosunku do 90 tekstów w latach 1960–1969 jest to istotny spadek liczebności prac poświęconych tematyce prasohistorycznej. Z całą pewnością nie bez znaczenia było istnienie wyspecjalizowanego w historii prasy czasopisma naukowego, jakim był *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego* (od 1977 roku *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*). *Zeszyty Prasoznawcze* w początku lat 70. regularnie informowały o pracach Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX wieku, stale też umieszczając przeglądy i recenzje zawartości *RHCzP (...)* Istotną zmianą w stosunku do lat 60. było pojawienie się wśród publikacji na temat historii mediów na łamach *Zeszytów Prasoznawczych* historii mediów zagranicznych. W latach 60. tematyka historyczna koncentrowała się wyłącznie na prasie polskiej (...). Pomimo zmniejszenia nasycenia *Zeszytów Prasoznawczych* historią to właśnie w latach 70. znalazła miejsce na ich łamach dyskusja nad dziejami krakowskiej prasy konspiracyjnej (...). Ponadto lata 70. przyniosły w *Zeszytach Prasoznawczych* publikację prac o początkach prasy studenckiej w Polsce powojennej (...). Na mniejsze natężenie ilościowe publikacji z zakresu historii mediów w latach 70. niewątpliwie, oprócz wcześniej wymienionych, wpłynął też brak celebrowania specjalnymi blokami publikacji rocznic prasowych i wydawniczych. Nie ulega wątpliwości, że tak napisany tekst nie tylko czyta się wartko i z przyjemnością, ale również – znając szerszy kontekst formułowanych opinii – lepiej rozumie atmosferę

tamtých lat mającą bezpośredni wpływ choćby na zakres i tematykę prowadzonych wówczas badań. Jest to szczególnie ważne dla współczesnego czytelnika: studenta, młodego pracownika naukowego itp.

Wprawdzie zadaniem recenzenta jest odniesienie się do realnej treści książki, ale niech mi wolno będzie trochę pogrymasić i powiedzieć, czego mi w tej cennej publikacji zabrakło. Nawiasem mówiąc, zachęca mnie do tego ostatnie zdanie zakończenia, którego autorzy (Filas i Płaneta) wyrażają nadzieję, że książka „pozwoli na ponowne, jeszcze bardziej wnikliwe podjęcie nowych wyzwań metodologicznych i badawczych w perspektywie szybko zmieniającego się pejzażu współczesnych mediów”. Jest to istotne w kontekście przyszłości Ośrodka Badań Prasoznawczych, który – w co nie wątpię – był, jest i nadal pozostanie jedną z najważniejszych placówek naukowo-badawczych w zakresie medioznawstwa (nauk o mediach).

A skoro tak, to powiem wprost: zabrakło mi osobnego rozdziału, w którym zostałyby rozwinięte i zweryfikowane ciekawe i ważne hipotezy badawcze, zawarte bądź w przedmowie (autorstwa Macieja Kawki), bądź rozrzucone w poszczególnych rozdziałach. Dla przykładu: Kawka stwierdza, że „usytuowanie organizacyjne i pozycja naukowa Ośrodka Badań Prasoznawczych i redagowanych przez jego pracowników *Zeszytów Prasoznawczych* w każdym okresie rzutowały na kondycję pisma, jego pozycję naukową, warunki pracy redakcji, a także obszar tematyczny materiałów zamieszczanych na jego łamach”. Trzeba przypomnieć, że pierwszy etap działalności przypada na lata 1960–1990, gdy Ośrodek Badań Prasoznawczych (a więc i „*Zeszyty Prasoznawcze*”) był finansowany przez koncern RSW „Prasa” (od 1973 r. – RSW „Prasa-Książka-Ruch”) i gdy – jak podkreśla Kawka – „oprócz wydawania kwartalnika OBP mógł zatrudniać na swoje potrzeby badawcze wybitnych znawców problematyki prasy, radia i telewizji, publikując na jego łamach ich dzieła”.

Natomiast w drugim etapie, trwającym do chwili obecnej, Ośrodek pozostaje w strukturze Uniwersytetu Jagiellońskiego. Naprawdę warto byłoby więc przeanalizować, jak te zmiany strukturalno-organizacyjne rzutowały choćby na dobór autorów i zakres tematyczny publikowanych tekstów.

Albo inny przykład: autorzy zakończenia – podsumowując poszczególne rozdziały książki – w odniesieniu do rozdziału VI zwracają uwagę na zasadniczą zmianę zainteresowań w stosunku do problematyki zawodu dziennikarskiego; stwierdzają mianowicie, że „(...) Zagadnienia kwalifikacji zawodowych oraz systemu szkolenia kadr dziennikarskich były obecne prawie nieprzerwanie od lat 60. po wiek XXI, natomiast wiele kwestii warsztatowych funkcjonowania redakcji rozwijano raczej w latach 60. i 70., podczas gdy po roku 1989 znajdujemy więcej tematów dotyczących statusu społecznego, etyki zawodu, obiektywizmu dziennikarskiego,

sposobu relacjonowania pewnych wydarzeń”. Nie próbują jednak odpowiedzieć na skądinąd oczywiste pytanie, czym ta zmiana sposobu postrzegania zawodu dziennikarskiego mogła być spowodowana i motywowana.

Nie mam wątpliwości, że omawiana książka jest swoistym hołdem dla dotychczasowej działalności zarówno Ośrodka Badań Prasoznawczych jak i redakcji „Zeszytów Prasoznawczych”, czyli tak naprawdę – byłych i obecnych pracowników i współpracowników obu instytucji. W pełni zgadzam się z opinią zawartą w zakończeniu, że z książki „wyłania się nie tylko skomplikowany, ale także całościowy i interdyscyplinarny obraz podejmowanych tematów”, ale też uważam, że „ta panorama ujęć metodologii, idei i autorów wymaga jednak już dzisiaj ponownej refleksji naukowej w obliczu piętrzących się wyzwań cywilizacyjnych i technologicznych”.

Wiesław Sonczyk